

Edebî Eleştiri Dergisi

(Journal of Literary Criticism)

Cilt 1, Sayı 1, Aralık 2017

YÜKLENME TARİHİ: 17.12.2017 KABUL TARİHİ: 27.12.2017 YAYIN TARİHİ: 29.12.2017

Abdülkadir DAĞLAR
Dr., Erciyes Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü
abdaglar@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4006-
9670

METİN Mİ NÜSHA MI?
METİN-NÜSHA ONTOLOJİSİ
BAĞLAMINDA
TERMİNOLOJİ SORUNUNA ELEŞTİREL
BAKIŞLAR
TEXT OR COPY?
CRITICAL PERSPECTIVES
ON THE PROBLEM OF TERMINOLOGY
IN THE CONTEXT OF TEXT-COPY ONTOLOGY

ÖZ

Bu çalışmada, dîvân edebiyâtı dâiresinde metin-nüsha ilişkilerinin ontoloji açısından bağlamı ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte, dîvân edebiyâtı geleneğinde üretilen eserlerin metin ya da nüshaları üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan terminoloji eleştirel olarak değerlendirilmekte, bâzı terimler yerine farklı alternatiflerin söz konusu olabileceği üzerinde durulmaktadır. Özellikle, metnin tesbit edilmesine kadar gelişen süreçteki işlemler için "metin" teriminden ziyâde "nüsha" teriminin kullanılması teklif edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dîvân Şiiri, Metin Terminolojisi, Metin, Nüsha, Ontoloji Bağlamı.

ABSTRACT

In this study, it is tried to reveal the ontological context of text-copy relations in divan literature. In addition to this, the terminology used in the studies on texts or essays of works produced in the tradition of divan literature are critically evaluated, it is emphasized that different alternatives may be mentioned instead of some terms. In particular, it is proposed to use the term "copy" as the term "text" for the process during which the text is determined.

Keywords: Divan Poetry, Text Terminology, Text, Copy, Ontology Context.

Giriş

Alan çalışanlarını ilgilendiren özel şifâhî bağlamlarda -belki-, merâmı ifâde etmekte terim kargaşası asgarî düzeyde bulunabilir; ancak, bilimsel kavram ve terminoloji çerçevesi bulunan/bulunması gereken bir ilmî, kitâbî dilde de kavram-terim ilişkilerindeki karşılıksızlık, tutarsızlık, uyuşmazlık ve çelişkilerden kaynaklanan muğlaklıklar tamâmen bertaraf edilemiyorsa da asgarî düzeye indirilmeye çalışılmalıdır. Bilimsel dilde kavram-terim ilişkilerinde aksaklık oluşturan bu durumlar da -genel dilde telaffuz, imlâ, mânâ yanlışlıkları için kullanılan- “galat” kelimesi ile ifâde edilebilir; yâni, bu doğrultuda “terminoloji galatı” ve “galat terim” gibi kelime/terkiplerin kullanılması gündeme gelebilir.

Târihî metinler üzerinde yapılan çalışmalarda kullanılan bâzı terimlerin tam olarak hangi kavramı karşıladıkları husûsundaki muğlaklık devam etmektedir. Konuyla ilgili değerlendirme sâhası, *dîvân edebiyâtı* -ve özelde de *dîvân şiiri*- metin çalışmaları mercek altına alınacak şekilde biraz daha daraltılacak olursa, bu çerçevede bilimsel araştırma zemîninde “metin tenkîdi”, “metin tâmîri” (“metin tashîhi”, “metin tekmîli”, “metin tâyîni”), “metin tesbîti”, “metin neşri”, “metin şerhi”, “metin tahlîli” terimlerinin kullanılmakta olduğu görülecektir.¹ Bu terimleri eleştirel olarak değerlendirmeye geçmeden önce, metin ve nüsha ile ilgili temel kavramlardan ne anlaşıldığını ortaya koymak, ondan da önce dîvân şiiri geleneğinin metin-nüsha ilişkilerinin ontolojik bağlamını değerlendirmek yerinde olacaktır.

0. Ontolojik Bağlam

0.0. Ontolojik Bağlamın Kuruluşu

Makâlede söze konu edilen, metin-nüsha ilişkilerinin mâhiyetleri üzerinde değerlendirmelerde bulunulan eserlerin kuruluş/teşekkülünün temel/genel özellikleri hakkında şunlar söylenebilir:

0.0.0. Dîvân edebiyâtı, geleneğin “elsine-yi selâse” şeklinde ifâde ettiği *Arapça-Farsça-Türkçe* üç dilden kelime ve terkiplerin Türkçe sentaks kânunları çerçevesinde kelâm hâline getirildiği, bir Türkçe edebî geleneğin adıdır; denebilir ki, dîvân şiiri üç dilli bir şiir geleneğidir.

0.0.1. Dîvân şiiri Arap harfli bir şiir geleneğidir, yâni Arap harfleriyle (elif-bâ) görünebilir ve okunabilir hâldedir. Bu gelenekteki “cinâs” sanatı ile “harf simgeçiliği”nin yanında, “arûz” ve “kâfiye” uygulamalarının imlâsındaki “görsel tasarruflar” ancak Arap harfleriyle mümkün ve kâim olabilmektedir.

¹ Edebî Eleştiri Dergisi ortamının sağlamış olduğu eleştirel ifâde imkânları çerçevesinde yayımlanmış olan bu eleştiri yazısının amacı, târihî metinler üzerine yapılmış olan çalışmaları ele almak ve ilgili terminoloji üzerine ortaya çıkmış usûl/metot literatürünü değerlendirmek olmadığından, konu etrâfında akademik müktesebâtı oluşturan kaynakların -yazının çerçevesine ışık tutan- bir kısmına, “Kaynakça” bölümünde toplu olarak yer verilmiştir.

0.0.2. Bu manzum eserlerin bir kısmı önce -şiir meclisi gibi şifâhî zeminde- şâirlerinin dillerinde ortaya çıkmış olsa da, dîvân şâirlerinin şiirleri kâğıt, defter ya da kitap gibi maddî kitâbî zeminler üzerinde yazıya geçirilen metin ve/veya nüshalarla aktarılmıştır.

0.0.3. Bu eserlerin tamâmına yakını, -11. asırla başlayan süreçte- *dîvân*, *mecmû'a* (*eş'âr*, *nezâ'ir*, *kasâ'id* gibi başlıklarla), *mesnevî* (*dâstân*, *hikâye*, *kitâb* gibi başlıklarla) isimleri altında, “elyazması” kâğıt, defter ya da kitap olarak varlık sâhasına inmiştir; -18. asırdan sonra- bunların bir kısmı ise “matbû” mecmua ve kitaplarda varlık bulmuştur.

0.0.4. Bunların bir kısmı, şâir/müelliflerinin elinden çıkmış orijinal metin olmakla birlikte, çoğu, kâtip/müstensihlerin elinden çıkmış kopyalanmış nüsha(lar) hâlinindedir.

0.1. Ontolojik Bağlamın Bozuluşu

Dîvân şiiri geleneği dâiresinde varlık sâhasına çıkmış olan eserlerin -form değiştirme ya da yok olma yoluyla- bozuluşu hakkında şunlar söylenebilir:

0.1.0. Bu eserlerin bir kısmı, -bir zamanlar- var olduklarını biyografik/bibliyografik kaynaklar bildirmekte ise de, -çeşitli sebeplerden dolayı- maddî varlık sâhasında artık mevcut değildirler; bunların, müellif nüshası orijinal metinleri bulunmamakla birlikte nüshaları da kalmamıştır, yoktur.

0.1.1. Dilin devirle ilgili fonetik husûsiyetleri ile birlikte şâirin dilinden kendi fonetik husûsiyetleri, vurgu ve tonlamasıyla ortaya çıkan şiir, sessel özelliklerinin önemli bir kısmını -şâirin kendi kalemiyle de olsa- yazılı ortama aktararak zâten kaybeder. (Böyle olsa da şiirin, şâirin kaleminden çıkan metni kitâbî zemindeki orijinal ve en müteber şekildir.)

0.1.2. Şiir meclisi gibi seyyal şifâhî zeminde şâirinin dilinden çıkan orijinal metin, meclisin nakilci diğer müdâvimlerinin dillerinde farklı şekiller (varyant) olarak bozulur; bu bozuk şekillerle de rivâyet edilir ve taşınıp aktarılır.

0.1.3. Kâğıt/defter/kitap gibi sâbit kitâbî zeminde şâir/müellifinin el yazısıyla (hatt-ı dest) kaleme aktarılan orijinal metin, yazılı metinleri kopyalayıp çoğaltarak aktarma işini yapan kâtip/müstensihlerin ve meraklı câmi'lerin (derleyici / mecmua sâhibi) ellerinde bozulur ve bu bozuk şekillerde çoğaltılır.

Şâir/müellifin imlâdaki niyetini anla(ya)mayan dikkatsiz ve câhil kâtiplerin, -gördüğünü yazmak yâni kopyalamakla mükellef olup da-gördüğünü değil okuduğunu/okuyabildiğini yazarak aktaran müstensihlerin nüshaları ise -ilk nüshadan başlayarak- ontolojik bozuluş sürecini arttırarak devam ettirmiştir.

0.1.4. Arap harfli dîvân şiiri metinlerinin bozuluş sürecini başlatan ya da devam ettiren sebeplerden biri de başka harflere -ki bu genellikle Latin harfleridir- aktarılmak istenmesidir. Hem başka harflere aktarmak hem de yeni nüsha ortaya koymak yoluyla bozuluş katlanarak (iki kere) artar. Latin harflerine aktarılan metin, hem cinâs sanatı ve harf simgeciliğine bağlı harfsel-oyunsal özelliklerini hem de şâirin arûz ve kâfiye imlâsı ile ilgili görsel tasarruflarını kaybetmiş olur.

0.1.5. Elyazması orijinal metinler, matbaa vâsıtasıyla çoğaltılma sürecinde araya dizgici, tâbi‘ ve nâşirin girmesi yoluyla da bozuluş sürecini yaşamıştır, yaşamaktadır. Arap harfleriyle de olsa Latin harfleriyle de olsa, doğrudan da olsa tenkitli de olsa matbaada neşredilen nüsha(lar) da artık metnin kendisi değildir.

0.1.6. Nüshalaşma yoluyla başlayan bozuluş süreci, -tenkitli neşir amacı doğrultusunda- nüshaların indî/îtibârî/farazî mukâyeseli tenkîdiyle neşredilmesi ile artarak devam eder.

1. Terminolojik Çerçevenin Değerlendirilmesi

1.0. Metin

“Metin” kelimesine genel olarak “ses ya da harflerden kelimelere, kelimelerden kelâmlara, birlik ve bütünlük gösteren söylenmiş söz ya da yazılmış yazı” gibi -elbette yanlış olmayan- bir anlam yüklenmektedir. Edebiyat bağlamında metin “tercüme, şerh, hâşiye, tâlikat gibi ilmî, felsefî ve edebî çevirme/aktarma, açıklama/yorumlama ve eklemeye işlem/ameliyelerine konu olup zemin teşkil eden asıl/kök söz/yazı” anlamını da karşılamaktadır. Bununla birlikte, metin-nüsha ilişkileri çerçevesinde bu kelimenin oluşturduğu algı, daha çok, “bizzat sâhibinin elinden çıkmış ve henüz bir nüshaya aktarılmamış orijinal, asıl/kök yazı” anlamı yönündedir.

Bu minvalde, her şeyden önce metin kelimesinden aslî/hakîkî ve ideal bağlamda anlaşılması gerekenin, “müellif/nâzım/şâirin bizzat dilinden ve elinden çıkmış olan ya da çıktığı bilinen orijinal, asıl şekil (*esahh* ve *efsah* şekil)” olduğunu belirlemek, işin başında bu doğrultudaki muhtemel kavram kargaşasını bertaraf etmek adına önemli olsa gerektir.

Edebî inceleme ve eleştirilerde *metin* kelimesiyle, müellifin dilinden ve kaleminden çıkan manzum ya da mensur müellef/yazıyı ifâde etmek, okura her defasında “Hangi metin?” sorusunu sordurmamak, inceleme ve eleştiride metnin mi yoksa nüshanın mı esas alındığını göstermek adına önemlidir.

1.0.0. Te’lif: Bu kelimenin, “ülfet” kökünden hareketle, *lafızla mânâyı* bir araya getirmek ve birbirleriyle uyuşarak kaynaşmalarını sağlamak, anlamını kavradığını; “elif” kökünden hareketle de, birbirleriyle kaynaşmış olan lafızla mânâyı elif(-bâ) harf sistemine göre yazıya aktarmak, anlamını kazandığını söylemek mümkündür. Te’lif işini yapan kişiye “müellif” (yazar), te’lif edilen şeye de “müellef” (ve çoğulu *müellefât*) denmektedir.

1.0.1. Tercüme (< Terceme): Bir dilin imkânları ile te'lif edilmiş olan bir metnin, başka bir dilin imkânlarıyla o dile çevrilmesine “tercüme” denmektedir. Tercüme işini yapan kişi “mütercim” (tercüman/çevirmen), tercüme edilen şey de “mütercem”dir.

Tercüme sürecinde lafız-mânâ arasındaki ülfet/kaynaşmanın aynen kalıcı olmasını beklemek yanlış olur. Mânâların ilk vaz' edildikleri lafızlarla değil de yeni lafızlarla ifâde edilmeleri esnâsında, mutlaka -istemeden de olsa-bâzı şeylerin eksileceğini ve bâzı şeylerin de eklene(bile)ceğini kabul etmek gerekir. Bu bakımdan, eserin orijinal dildeki hâli ile tercümesi arasında ortaya çıkabileceği varsayılan muhtemel farklar, metnin tercümesi üzerinde yapılacak incelemede mutlaka dikkate alınmalı, yapılacak tesbitler ve verilecek hükümlerde ihtiyat kaydı elden bırakılmamalıdır.

1.0.2. Diliçi Çeviri: Târihî süreci akışında bir dilin gramer ve anlam evreninde ortaya çıkan değişiklikleri ve farklılıkları bertaraf ederek yeni/son dönemin gramer ve anlam evreni içerisinde bir metni yeniden ifâde ederek güncelleme ameliyesi için “diliçi çeviri” terimi kullanılmaktadır.

Diliçi çevirilerde de müellifin lafız ve mânâları ile okur arasında, diliçi çeviri işini yapan çevirmenin, metni anlayış, kavrayış ve ifâde kâbiliyetinin düzeyi girmektedir. Bu arada, manzum (şiir) metnin mensur diliçi çevirisi daha çok eksiltme ve eklemelere mâruz kalabilmektedir. Bu durumda, bir metnin diliçi çevirisinden hareketle yapılacak incelemeler ve edebî eleştirilerde daha dikkatli ve temkinli olmak gerektiği âşikârdır.

1.0.3. Sâdeleştirme: Bir dilin târihî dönemlerinde te'lif edilmiş bir metni, yaygın kullanımdan ya da tedâvülden kalkmış arkaik ve garîb -yerli ve yabancı- kelimelerini, kullanımda olan kelimelerle güncelleyerek düzenleme işine “sâdeleştirme”, bunun netîcesinde ortaya çıkan şeye “sâdeleştirilmiş metin” denmektedir.

Sâdeleştirmenin diliçi çeviriden farkı, kelime güncellemesi düzeyinde kalması, sentaks özelliği yönünden cümleyi bütüncül olarak yeniden ifâde etmeye çalışmamasıdır. Burada, hangi kelimelere dokunulmayacağı ya da ne ölçüde dokunulacağı sınırının iyi belirlenmesi gerektiği söylenebilir.

1.0.4. Çevriyazı / Transkripsiyon: Arap harfli metin ya da nüshanın okunuşunu Latin alfabesi zemîni üzerinde görünür kılmak amacıyla oluşturulmuş ilmî yazı sistemi bu isimle adlandırılmaktadır. Latin harf sistemine aktarmada, bu ilmî sistemin yanında hedef okuyucu kitlesinin durumuna göre -kimi zaman- yarı ilmî/yarı popüler ya da -transkripsiyonsuz- tam popüler bir tavır takınıldığı görülmektedir.

Çevriyazıda Türkçe kelime ve eklerin târihî sürecindeki fonetik değişimlerinin ne şekilde yansıtılacağı, önemli bir husustur. Bunun yanında Arapça ve Farsça kelimelerin, terkiplerin Latin harflerine aktarılmasında takınılacak tavrın nasıl olacağı ise ayrıca önemlidir ve dikkat gerektirmektedir.

1.0.5. Tıpkıbasım: Elyazması ya da matbû nâdir bir eserin, çeşitli görüntüleme, kopyalama ve fotoğraflama araçlarıyla, kimi zaman birebir aynı boyutları korunarak, maddî kâğıt/kitap zemînine aktarılıp çoğaltılmasıdır. Tıpkıbasım, nâdir bir eserin aslını aynıyla göstermesi ve esere ulaşılabilirliği kolaylaştırması bakımından en güvenilir yoldur; müellif hattı ve/veya tek (ünik) olduğundan emin olunan orijinal metnin tıpkıbasımının yapılarak neşredilmesi hâlinde, aslında, diğer ilmî neşir çalışmalarına pek de gerek kalmayacağı söylenebilir.

1.1. Nüsha

Elyazması metnin -mümkün merteye- doğru ve aynî sûreti ya da kopyasına “nüsha” denmektedir. Matbû nüshalar ise -eğer basım farklı değil ise- birbirlerinin aynî sûretleridir. Nüsha çıkarma işine “istinsah”, nüsha çıkaran kişiye “müstensih” denmektedir. Kitâbet mesleği mensûbu kâtiplerin de, meslekî yakınlık/ortaklık dolayısıyla, istinsah işiyle uğraştıkları bilinmektedir.

Metin tek olsa da, Arap harfleriyle ve/veya Latin harfleriyle, elyazması ve/veya matbû hâllerde birden fazla (bâzan pek çok) nüshası bulunabilir. Bunlar, müellifin -ilk kez ya da mükerrer olarak- bizzat elinden çıkmış olabileceği gibi, müstensih ya da kâtip, mürettip (dizgici), tâbi‘ (baskıcı/matbaacı), nâşir (yayıncı/yayına hazırlayan) gibi ilgililerin müdâhil oldukları/olabilecekleri nüshalardır. Nüshaları bu bakımdan “müellif nüshası (metin)”, “müstensih/kâtip nüshası”, “nâşir nüshası” gibi farklı ifâdelerle belirtmek -merâmı tam göstermek adına- önemlidir. Bu durumda nüsha(lar)daki farkların/farklı şekillerin ayrı ayrı her birini metnin kendisinden saymak yanlış olacaktır. Hattâ, kendisinden emin olunana kadar, -eğer var ve biliniyor ise- orijinal nüshaya da diğer nüshalar gibi yaklaşılması gerektiği âşikârdır.

“Dîvân” adı verilen defter/kitap bağlamını ilgilendiren çalışmalarda nüsha kelimesi ile çoğu zaman -haklı olarak- tüm bir dîvân anlaşılmaktadır; ancak, bu anlayış bâzı karışıklıklara da kapı aralamaktadır. Akıl önünde bulundurulup hiç hesap dışı tutulmaması gereken nokta, dîvândaki her bir şiirin, şâirin farklı zaman ve mekânlarda ürettiği kendine özgü müstakil eserler olduğudur. Bunun yanında, söylemek gerekir ki, şâirin dilinden ve/veya elinden çıkan eser *şii*dir, şiirleri bir araya getiren *dîvân* değildir; bir dîvân tertip/tedvin edilirken şiirler o kitaba şifâhî kaynaklar (şâirin şiir muhâtindeki dostları, şiirlerin ilk ağızdan muhâtapları) da dâhil kâğıt, mecmua gibi çok farklı zeminlerden top(ar)lanırlar. Bu yüzden, her bir şiirin ayrı ayrı her bir nüshası tenkitli neşir (nüsha tenkîdi) sürecinde münferiden üzerinde durulmayı hak etmektedir.

Edebî inceleme ve eleştiride ideal anlamda üzerinde çalışılması istenecek şey nüsha değil, metnin bizzat kendisidir. Metnin elde mevcut olmadığı durumlarda inceleme ve eleştiri nüsha(lar) üzerinde gerçekleştirilir.

1.1.0. Müellif Nüshası (Müellif Hattı) / Metin: Müellifin bizzat kendi dilinden söylenen ve eliyle yazılan (hatt-ı dest) eserin “metin” olarak adlandırılan ilk/aslı şekli, hâlihazırdaki nüshaların aile/şeceresini kurma çalışmalarında bu şekilde isimlendirilmektedir. Bir elyazması (ya da matbû) eserin, yine bizzat müellif tarafından ekleme, düzeltme ve yeniden düzenlemelerle ortaya çıkmış yeni metni ya da metinleri de eserin müellif nüshası/metni olarak ayrı ayrı itibar görür.

Dîvânlar için durum biraz daha karışık görünmektedir. Dîvân şâirinin şiirlerinin, bizzat şâirin kendisi tarafından mı, yoksa başka bir kişi tarafından mı tertip/tedvin edilerek defter/kitap (dîvân) hâlinde iki kapak arasına top(ar)lanmış olduğu *şâir/müellif-eser ilişkisi* bakımından önem arz etmektedir. Eğer tedvin işi, şâirin bizzat kendisi ya da onun tam nezâretinde bir başkası tarafından yapılmışsa, ortaya çıkan eser “müellif nüshası / metin” sayılma niteliğini hak eder. Sonraki süreçte, şâirin birikmiş yeni şiirlerinin, yine şâirin kendisi ya da onun tam nezâretinde bir başkası tarafından yeni bir tedvin ile dîvân hâline getirilmesi söz konusu olduğunda da ortaya çıkan dîvân, ilkinden/öncekinden farklı bir “müellif nüshası / metin” olacaktır. Bu durum, dîvân adı verilen defter/kitabın, “bir şâire özel şiir mecmuası” sayılması gerektiğini göstermektedir.²

1.1.1. Müstensih Nüshası: Elyazması eserler dünyâsında, nüsha çıkarma ya da istinsah işini yapan kişinin ortaya çıkardığı şey “müstensih nüshası”dır. Kitâbet mesleğindeki kişilerin de bu işe yakın oldukları bilinmektedir; böylece ortaya çıkan “kâtip nüshası” da bu başlık altında değerlendirilir.

Üzerinde müellife ait, -nüshanın müstensih ile müellif arasında kontrol amacıyla karşılıklı okunduğunun, nüshanın da müellifin bizzat kendisi ya da metni ile kontrol edildiğinin işâreti sayılan- “kırâ’at kaydı” (müellifin okuması), “simâ’ kaydı” (müellifin dinlemesi), “sahh kaydı” (müellifin düzeltmesi), “mukâbele kaydı” (müellif nüshası ile karşılaştırarak okuma) gibi kayıtlardan biri ya da birkaçı bulunan müstensih nüshası, müellif nüshasına yâni metne yakın, müteber ve emin bir nüsha sayılır.

1.1.2. Câmî’ / Mecmua Nüshası: Elyazması eserler dünyâsında, bir şâire âit şiirlerin defter/kitap hâlinde iki kapak arasına getirilmek istenmesi, yâni, dîvân tedvîni sürecinde bir araya top(ar)lanmış şiirler arasında yer alan/almayan kimi şiirler, başka şiir mecmualarında görülebilmektedir. Her bir şiirin müstakil bir eser olarak değerlendirilmesi gerektiği hesâba katılacak olursa, şiiri şifâhî ya da kitâbî yoldan mecmuasına alan “câmî’”in ona vermiş

² Bir şâire âit mektupların bir araya getirilerek *mecmû’a-yı mekâtib* ya da *mecmû’a-yı münşe’ât* olarak cem’ ve tedvin edilmesinde de bunun benzeri durumlar ve ihtimaller söz konusu olmaktadır.

olduğu şeklin, ayrı ve özel olarak tenkit edilip değerlendirilmeye ihtiyâcı bulunmaktadır.³

1.1.3. Nâşir Nüşhası: Elyazması eserleri ya da eser müsveddelerini matbaa neşrine hazırlayan kişinin matbaada basılıp yayımlanan nüshasını “nâşir nüshası” olarak ifâde etmek gerekir. Basım işini yapan matbaacının bizzat kendisi de bir eseri neşre hazırlayabilir; bunu da “tâbi‘ nüshası” olarak bu başlık altında değerlendirmek mümkündür.

Son basımı üzerinden yıllar geçmiş olan, artık ilk müellifinin de hayatta olmadığı bir eserin ihtiyâca binâen yeniden basılıp yayımlanması söz konusu olabilir. Yayına hazırlayacak olan nâşir, son basımın ardından geçen sürede ortaya çıkan, dilin fonetik ve imlâ özelliklerindeki farklılıkları yeni basım sürecinde bertaraf etme, fonetiği ve imlâyı güncelleme yoluna gidebilmektedir. Bu, müellifin metnine bir müdâhale durumudur, müellifin - muhtemel- gizli ya da özel tercih ve uygulamalarının da ortadan kaldırılması anlamı taşımaktadır; müellif ile okurun arasına artık nâşirin girmiş olduğu anlamına gelir.

Bu çerçevede, eserin ilk nâşiri ile sonraki nâşir(ler)inin imlâ, tertip, dizgi ve sâir tercihleri arasında muhtemel farklar söz konusu olacaktır; bunlar da nüsha tenkîdi çalışmalarında dikkate alınması gereken durumlardır.

1.1.4. Tenkitli Nüsha / Münekkit Nüşhası: Müellif metninin varlığı ve birliği kesin değil de şâibeli ise, elde olan tüm nüshaların mukâyesesi ve ilmî tenkîdi ile ortaya çıkan tenkitli nüshayı “münekkit nüshası” şeklinde adlandırmak uygun görünmektedir. Münekkidin ortaya çıkardığı nüshanın neşredilmesi durumunda, o da “nâşir nüshası” sınıfında özel bir konum elde eder.

Müellif metninin tesbit edilememiş olduğu müphem ve muğlak durumlarda, üzerinde edebî inceleme ve eleştiri yapılabilecek düzeye getirilmiş olan *ilmî tenkitli nüsha / münekkit nüshası* da müellifin dilinden ve kaleminden çıktığı hâl/şekilmiş gibi farz edip *metin* olarak kabul etmek - ilmî zarûretten dolayı- mümkün olabilir.

1.1.5. Müdekkik Nüşhası: Eser üzerinde tedkik ve tahlil çalışması yapılabilecek tek ve şeffaf metnin ortaya çıkartılıp sâbitlenmesi yönünde yapılan tesbit çalışmalarının netîcesinde husûle gelen metin/nüşhaya “müdekkik nüshası” demek mümkündür. Tıpkı münekkit nüshası gibi, müdekkikin bu şeffaf nüshasını da, metin tesbit çalışmalarının ürünü bir *nüsha* olmasından ötürü, son noktada *metin* olarak kabul edip isimlendirmek söz konusu olabilir.

1.1.6. Mütercim / Tercüme Nüşhası: Metnin kim tarafından tercüme edildiğinin önemi büyüktür; bu bakımdan, geleneğin özel lugat ve ifâde

³ Matbû eserler dünyasında ise edebî dergiler ve şiir antolojileri bağlamında benzeri durumun değerlendirilmeye alınması gerekmektedir.

üslûbu ile tercüme işini iyi bilen, meşhur mütercimlerin tercüme nüshaları müteber kabul edilmektedir.

1.1.7. Şârih / Şerh Nüshası: Bir esere yazılmış olan şerhte şârih eserin doğrudan müellif nüshası yâni metnini ya da diğer türdeki nüshalarından birini kullanmış olabilir. Şerhe zemin teşkil etmiş olan metin/nüsha kaybolmuş ya da bir şekilde ortadan kalkmış ise, bu durumda, şerh edilen (meşruh) eserin, şârihin şerh eserindeki nüshası ontolojik bir özellik ve değer üstlenir. Bu nüshanın da tenkitli nüsha çalışmalarında dikkate alınması gerekir.

1.1.8. Diliçi Çeviri Nüshası: Târihî sürecinde fonetik, sentaks ve semantik bakımlarından dilin geçirdiği değişim ve dönüşümü iyi bilen, geleneğin özel anlam dünyası ile ifâde üslûbunu özümsemiş olan, bununla birlikte, edebî kâbiliyet taşıyan kişilerin yapmış oldukları diliçi çeviri nüshası/nüshaları müteber kabul edilebilir.

1.1.9. Sâdeleştirme Nüshası: Sâdeleştirme niyet ve gayretinin hedefindeki muhâtap kitlenin ihtiyacı göz önünde bulundurularak, metnin aslı kelimelerine mümkün mertebe az müdâhalede bulunularak meydana getirilen sâdeleştirme nüshalarını, edebî zevk ve fayda sağlama yönlerinden daha kıymetli saymak mümkündür.

1.1.10. Çevriyazı / Transkripsiyonlu Nüsha: Kimi metinlerin ve nüshaların farklı kişilerce yapılmış birden fazla çevriyazısında bâzı farklı tavır ve tercihler söz konusu olabilmektedir; bunların hiç birisinin doğrudan metnin kendisiyle alâkası bulunmamaktadır. Çünkü, -transkripsiyon sistemiyle de olsa- Latin harfleriyle ortaya çıkmış olan şey, aslında, artık *metin* değil *nüşadır*.

Bu noktada, -tek ve sâbit- metni ortaya çıkarma/kurma yolunda yapılan çalışmaların, henüz metin ortada olmadığı için, metinden sayılmasının söz konusu olamayacağı anlaşılmaktadır. Metni ortaya çıkarmak için nüsha(lar) üzerine yapılan çalışmaların metne taalluk ettirilmesinin anlamsızlığı ortadadır. Bu çerçevede, hâlihazırda kullanılan aşağıdaki terimlerin ifâde ettiği kavramları farklı kelimelerle yeniden terimleştirmek gerektiği düşünülebilir.

2. Metin / Nüsha Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Bu çalışmaları üç grupta ele almak mümkündür: *Tesbit* çalışmaları, *neşir* çalışmaları, *inceleme* çalışmaları.

Nüşa tenkîdi ile *nüşa tâmîri* (nüsha tashîhi, nüsha tekmîli, nüsha tâyîni), üzerinde incelemede bulunulacak metnin tesbîti yolunda yapılması gereken ön çalışmalardır. Gerekli durumlarda nüsha tâmîri usûllerinin de kullanılmasıyla yapılacak olan tenkitli nüsha kurma çalışması netîcesinde, müellif metninin aynen kendisi çıkmayacak olsa da, ilmî usûllerle tesbit edilmiş farazî bir metin çıkacaktır. Eserin dil ve anlam tabakaları üzerine

çeşitli usûllerle yapılacak tedkik ve tahlil çalışmaları ise, bu *tesbit edilmiş* metne ihtiyaç duymaktadır.

2.0. Metin Tenkîdi > Nüsha Tenkîdi: Metin yâni müellif nüshası dâhil tüm nüshaların, ortaya konmuş ilmî usûllere göre mukâyeseli tenkîdini “nüsha tenkîdi” olarak ifade etmek mümkündür. Bu, *nüshaların elenmesi, nüshaların doğru-yanlış değerlerinin ortaya konması ve nüshaların hakkının verilmesi* gibi anlamları üzerinde toplayan bir terimdir. Bu uygulama sonunda, nüshalardaki farklı şekiller tek şekle indirgenmiş olur.

Eleştirel/tenkitli metin (critical text) kurma çalışmasında tenkit edilen şeyin, asıl metnin kendisi değil, nüshası/nüshaları olduğunu söylemek gerekir. Bu yüzden, çalışma sonunda ortaya çıkan şeye “tenkitli nüsha” ya da “münekkit nüshası” demek daha uygun görünmektedir.⁴

Bâzı eserlerin müellif nüshası orijinal metni, bâzı eserlerin de nüshası/nüshaları kaybolmuş ya da yok olmuştur. Nüsha şeceresi kurulurken bu kayıp halkaların içi boş (ya da “X” olarak) bırakılmakta, onlar -tenkit usûllerine göre de olsa- *îtibârî/farazî* yerlere yerleştirilmektedir.

Bu yolda tanzim edilmiş olan ilmî usûl ve tekniklere uygun olarak yapılmış en güvenilir çalışmalar dahi “*îtibârî olma*” ve “*farazî sayılma*” niteliklerini maalesef üzerlerinden atamamaktadır. Bundan dolayı, *tenkitli nüsha* ya da *münekkit nüshası* terimleri, ortaya konmuş olan çalışmayı metnin orijinal şekliyle değil, nüshalarıyla ilişkilendiren ve nisbeten daha belirleyici terimlerdir.

2.1. Metin Tâmiri > Nüsha Tâmiri: Târihe mâl olmuş dîvân şâirlerinin yine târihe mâl olmuş şiirlerinin orijinal, tek/sahih şeklini ortaya çıkarma amacıyla nüshalardaki *yorgunluk, dalgınlık, bilgisizlik* gibi sebeplerden kaynaklanan küçük eksiklik ve yanlışlıkları arüz, lûgat, dil târihi, şiir geleneği, şâir üslûbu gibi parametrelere dâir bilgi ve tecrübelerle ortadan kaldırmaya “metin tâmiri” denmektedir. Şunu hemen söylemek gerekir ki, tâmir edildiği söylenen şey, metin (müellif nüshası) değildir, nüshadır; çünkü, münekkit nâşir müellif metni üzerinde değil, ancak müstensih nüshası ve diğer nüshalar üzerinde ekleme ve düzeltmeler yapma hakkına sâhip olabilir. Münekkit nâşirin, müellifin şekil ve muhtevâyâ ilişkin -muhtemel- gizli ve/veya özel niyet ve tercihlerini göz ardı ederek orijinal ve sahîh metni değiştirme/dönüştürme hakkı bulunmamaktadır. Münekkit nâşir de ancak eser metninin bir nüshasını çıkaracak olan bir ilgili/yetkili sayılmaktadır; ortaya çıkaracağı nüsha *münekkit nâşir nüshasıdır*.

Bu cümleden olarak, eser üzerinde yapılan ekleme ve düzeltmeleri “nüsha tâmiri” olarak adlandırmak, daha belirleyici ve açıklayıcı

⁴ Farklılık oluşturan birçok ihtimalle aslı/ana metinden tür(ev)lenmiş olan nüshalardan hareketle ana metni kurup ortaya çıkarma ameliyesinin “metin te’sîsi” şeklinde adlandırıldığı da bilinmektedir; ancak gelinen durumda, eğer kullanılmak istenirse bunun da -aynı sebeplerden ötürü- “nüsha te’sîsi” adıyla kullanılmasının mümkün olduğunu söylemek gerekir.

görünmektedir. Metin tāmîri üst terimi altında teklif edilen alt terimleri ise⁵ yine bu açıdan yeni bir bakışla ele almak mümkündür:

2.1.0. Metin Tashîhi > Nüsha Tashîhi: Nüşalarda kelime bünyesindeki -imlâ ve benzeri sebeplerden kaynaklanan- hatânın, fark edilerek düzeltilmesine “nüsha tashîhi” denebilir.

2.1.1. Metin Tekmîli > Nüsha Tekmîli: Nüşalarda kelime bünyesinde fark edilen eksikliğin tamamlanmasına “nüsha tekmîli” denebilir.

2.1.2. Metin Tâyihi > Nüsha Tâyihi: Nüşalarda kelime ve terkip düzeyindeki boşluk ve eksikliklerin yerinin kelime/terkip ile doldurulmasına “nüsha tâyihi” denebilir.

2.2. Nüsha Tesbîti / Metin Tesbîti: Edebî eser üzerinde inceleme ve edebî eleştiri yapabilmek için, eğer müellif/şâir kavli ya da hattı olan metin kesin/belirli/sâbit değil ise, birbirinden farklı olan (farklı elyazmaları, farklı neşirler ve farklı basımlar) tüm nüshaların mukâyeseli tenkidi yoluyla eser sâbitlenmeye çalışılır ki buna, yayımlanana kadar “müdekkik nüshası” ya da “münekkit nüshası”, yayımlandıktan sonra ise “nâşir nüshası” demek mümkündür.

Metnin orijinal, asıl şekline ulaşabilmek ve sahih hâlini sâbitleyebilmek için yapılan tüm çalışmaları “nüsha tesbîti” başlığı altında değerlendirmek gerekir. Müellife âit metin ilmî usûller ışığında mümkün mertebe “tek/sâbit şekil” olarak sâbitlenmeden, onun üzerine yapılacak çalışmaların nesnellîği, tutarlılığı ve güvenilirliği şâibe altında olacaktır. Bundan dolayı metin, nüshalarının farklılık ve fazlalıklardan ayıklanarak tekleştirilmeli, tek şekle kavuşturulmalıdır. Artık bu noktada tesbit edilmiş güvenilir nüshaya ilmî zarûretten dolayı *metin* demek mümkün hâle gelir.

“Metin neşri”, “metin şerhi”, “metin tahlîli” terimleri, metin/nüşanın artık sâbit(lenmiş) şekli üzerine yapılması gereken çalışmalara dâirdir.

2.3. Metin Neşri / Nüsha Neşri: “Metin neşri” müellifin dilinden ve kaleminden çıktığı kesin olan ya da kesinlik kazanan metnin yayın/neşridir. Müellif metni olduğu kesin olmayan ya da kesinlik kazanmayan nüsha(lar)ın neşrini ise “nüsha neşri” olarak kabul ve ifâde etmek gerekir.

Asıl metnin, bir tek nüshanın ya da tenkitli nüshanın çeşitli sebeplerden dolayı ilk neşrini yetersiz bulan başka kişiler tarafından yeniden neşredilmesi sırasında ortaya çıkan farklı okuma ve imlâ tercihleri yeni durumların göz önüne alınmasını, hesâba katılmasını gerektirmektedir.

⁵ Ali Nihad Tarlan’ın “metin tāmîri” üzerine çektiği dikkatlerin ardından, M. Fatih Köksal konuyu daha da sistemli bir şekilde ele alıp değerlendirmiş, -haklı ve yerinde olarak- metin tāmîrinin farklı şekil ve düzeylerinin “metin tashîhi”, “metin tekmîli” ve “metin tâyihi” başlıkları altında ele alınmasını teklif etmiştir. Bu terimler, tāmîrin ölçü ve sınırlarını göstermesi adına isâbetli ve gerekli görünmektedir.

İlk neşrin üzerinden bir zaman geçtikten sonra -kimi zaman nâşir/tâbi' ve kimi zaman da başkaları tarafından- ekleme, genişletme, geliştirme, düzeltme gibi çeşitli sebeplerden dolayı hazırlanan yeni basımlarda okuma-yazma hatâlarının düzeltilmesi, imlâ tashîhi ve benzeri uygulamalar sırasında ortaya çıkan ya da çıkması muhtemel olan yeni hatâlar da yeni basımın yâni nâşir nüshasının bir kaderi sayılmalıdır.

2.3.0. İlmî Neşir: Birden fazla nüshası bulunan Arap harfli bir eserin, nüsha tenkîdi yoluyla ortaya konan tenkitli nüshasının, transkripsiyon sistemi ile Latin harflerine aktarılıp yayımlanmış hâline “ilmî neşir” denmektedir. Kimi ilmî neşirler, Arap harfli Türkçe eserlerin nüshalarını, -genellikle Arapça ve Farsça eserlerin tenkîdinde uyulan bir yol olsa da- yine Arap harfleriyle tenkîde tâbi tutmaları netîcesinde ortaya çıkmıştır. Bu yolun, Latin harflerine aktarmadan kaynaklanan muhtemel hatâ ve engelleri bertaraf ede(bile)ceğini söylemek mümkündür.

2.3.1. Popüler Neşir: Arap harfli bir eserin yine Arap harfli herhangi bir nüshasının, herhangi bir ilmî tenkit ve transkripsiyon usûllerine tâbi tutulmadan yapılan, kimi zaman da diliçi çeviri ve sâdeleştirme yoluyla ortaya çıkan yayınına “popüler neşir” denmektedir. İlmî olmasa da, aktarma ve yayımlama ilkelerinin görülebilip tâkip edilebildiği neşirler “yarı ilmî/popüler neşir” şeklinde tanımlanabilir.

2.4. Metin Şerhi / Nüsha Şerhi: Dîvân edebiyâtı geleneğinin devam ettiği dönemde metne dâir yapılan yorumlama çalışmalarının en gelenekli olanı “metin şerhi”dir. Kendi özel usûllerine göre gelenekli yapılması, metin şerhinin günümüzde uygulanabilirlik alanını iyice daraltmıştır. Genelde şifâhî ortamda başlayıp daha sonra kitâbî ortama aktarılması yönünde bir ontolojik durum arz eden metin şerhi, bu yönüyle hem kitâbî/yazılı hem de şifâhî/sözlü edebiyat araştırmacılarının ilgilenmesi gereken bir alandır.

Şerh geleneğinin devam ettiği devir(ler)de kullanılmayan “metin şerhi” terimi, gelenek-modern arasındaki geçiş döneminde görülmeye başlamış, “şerh-i mütûn (metinler şerhi)” adı altında bir akademik alanın bile ortaya çıkmasına temel oluşturmuştur.

Yapılan/yazılan şerhe zemin teşkil eden, şerhi yapılan (meşruh) şey, eserin müellif nüshası yâni orijinal metni de olabilir, herhangi bir nüshası da olabilir. Bununla birlikte, bir eser farklı zaman ve zeminlerde birden fazla şârih tarafından şerh edilmiş olabilir. Hangi şârihin hangi nüshayı şerhe esas aldığı husûsu *metin/nüsha-şerh* ilişkilerini tesbit açısından önemli sayılır. Şerhlerin kimi yerlerinde -eserin diğer nüshalarına atfen- “ba‘z-ı nüshada” (nüshaların bâzısında) ifâdesiyle başlayan açıklamalar da meselenin bu husûsiyetine ilişkindir.

Şerhlerde şârihin niyetine bağlı olarak yer alan lugat, gramer, vezin, kâfiye, telaffuz ve imlâ ile ilgili açıklamalar ışığında şârihin lafız-mânâ ilişkisine dâir yapmış olduğu kılavuzluklar, metin/nüshanın nasıl okunması

gerektiğini de göstermesi açısından -doğrudan ya da tenkitli- metin neşri çalışmalarında şerhlerin dikkatten kaçırılmaması gereken husûsî yönüdür.

Bunun yanında şerhin de zaman içerisinde tekâmül ettiğini, bâzan tekâmülün her aşamasının ayrı şerh eserleri olarak yazıya aktarıldığını görmek mümkündür. Bu durumun da bir metin/nüsha şerhi ontolojisi bağlamında ayrıca değerlendirilmesi gerektiği âşikârdır.

2.5. Metin Tahlîli / Nüsha Tahlîli: Gelenekli şerh usûlünün yerini artık modern inceleme ve eleştiri metotlarının almaya başlamasıyla dîvân şiiri geleneğinde yazılmış eserlerin metin/nüşhaları üzerine yapılan inceleme ve eleştiriler genel olarak “tahlil” başlığı altında değerlendirilebilir.

Şerh geleneğinin yaşadığı dönemde şerh kavramı kimi zamân “hall-i müşkilât” tâbiriyle ifâde edilmiş olsa da, bu anlamda tahlil (< hall) kelimesinin kullanılmadığını söylemek mümkündür. Artık bu kelime -daha çok- “çözümleme” ve -kimi zaman da- “analiz” kelimeleriyle karşılanmaktadır.

“Nüsha tahlîli” ifâdesinden, “eserin bir nüshasını diğer nüshalarından farklı kılan özellikleri ortaya koymak” şeklinde bir anlam çıkarmak da mümkündür; ancak, özellikle çok ihtimalli dîvân nüshaları evreninde elde bulunan nüshalardan birinin tahlîlini, ideal anlamda “metin tahlîli” şeklinde tanımlamanın doğru olmayacağı da açıktır.

3. Teklifler

3.0. “Metin” terimi, sâdece eserin müellif hattı/nüşhası olan orijinal metnini ifâde etmek için tahsis edilerek kullanılabilir. Bunun dışında, herhangi bir nüshaya bağlı çalışmalar ile nüshaların tenkîdi ve eleştirel basım/yayınına, yâni nâşir nüshasının kuruluşuna dâir her türlü çalışma hakkında “nüsha” terimi kullanılabilir.

3.1. Tenkit ve tesbit çalışmalarının netîcesinde ortaya çıkan nüshayı müellif metninin yerine ikâme ederek “metin” olarak adlandırmak, onun üzerine yapılacak olan inceleme çalışmalarına varoluş/varlık zemîni sağlamak adına -zarûreten de olsa- gerekli sayılabilir.

3.2. Bir eserin, müellif hattı/nüşhası olan orijinal, aslî metni mevcut ve mâlûm ise, bu metin Latin harflerine aktararak ve yeni bir nüshası (nâşir nüshası) çıkarılarak bozulmayıp, tıpkıbasım yoluyla neşredilip çoğaltılabilir. Bu yolla, istinsah/tenkit sürecindeki muhtemel yeni hatâ ve engellerin (t)üreyip yayılmasının önüne geçilmiş olur.

Kaynakça

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim (1987). “Edebiyatta Metodoloji Açısından Elyazmaları ve Nâdir Eserler Üzerine Notlar -I-”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt 3, sayı 1, ss. 1-48.

Altuğ, Fatih (2017). “Dil İçindeki Aralıklar ve Eleştirel Basımlar: Arap Harfli Türkçe Modern Edebiyatı Neşretmek”, *Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*, haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik Yayınları, ss. 88-103.

Arslan, Mehmet (2017). “Metin Neşrinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*, haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik Yayınları, ss. 28-42.

Ateş, Ahmed (1942). “Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı tevârih-i mülûk-i âl-i Osman münasebeti ile)”, *Türkiyât Mecmuası*, cilt VII-VIII, sayı 1, ss. 253-267.

Avşar, Ziya (2008). “Tenkitli Metin Neşrinde İmlâ Sorunu Üzerine Düşünceler”, *Turkish Studies*, volume 3/6, ss. 71-111.

Aydemir, Yaşar (2007). “Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler”, *Turkish Studies - Türkoloji Araştırmaları*, volume 2/3, ss. 122-137.

Bordalejo, Barbara (2011). “Metin Tenkidi Yöntemlerinden Stematik Yaklaşımın Tarihi”, *Stematik -Tenkitli Metin Neşrinde Soy-Ağacı Yaklaşımı-*, derl. ve terc. Murteza Bedir, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 43-70.

Çaldak, Süleyman (2017). “Türkçe Metin Neşirlerinde Arapça İbarelerin Aktarımına Dair”, *Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*, haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik Yayınları, ss. 106-130.

Çeltik, Halil (2007). “Tenkitli Divan Neşirlerinde Nazım Şekli Problemleri”, *Turkish Studies - Türkoloji Araştırmaları*, volume 2/3, ss. 189-199.

Dağlar, Abdülkadir (2010). “Şem‘î’nin Mesnevî’yi Lafzen Okuma Teklifleri”, *Süfi Araştırmaları - Sufi Studies*, sayı 2, ss. 55-72.

Dilçin, Cem (2007). “Divan Şiirini Günümüzün Türkçe’sine Aktarma ve Diliçi Çeviri”, *Edebiyat ve Dil Yazıları, Mustafa İsen’e Armağan*, haz. Ayşenur Külahlıoğlu İslam - Süer Eker, Ankara: Grafiker Yayınları, s. 149-169.

İnan, Murat Umut (2014). “Osmanlıca Şerhlerin Metinselliği Üzerinde Düşünmek”, *Metnin Hâlleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh*,

haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Selim S. Kuru - Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik Yayınları, ss. 310-337.

Kavakçı, Yusuf Ziya (1982). *İslâm Araştırmalarında Usûl*, DİB Yayınları, ss. 80-130.

Kılıç, Atabey (2004). "Günümüzde Metin Neşri ve Problemleri Üzerine Düşünceler", *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni (8-10 Ekim 2003) -Bildiriler-*, haz. Ahmet Günşen, Kırşehir, ss. 331-345.

Kılıç, Atabey (2008). "Aruz İmlâsı Üzerine Notlar", *Turkish Studies*, volume 3/6, ss. 471-487.

Kleinogel, Alexander (2017). "Varyantlar ve Varyant Olmayanlar: Elyazması Geleneğinin Mantığı", çev. Fatma Meliha Şen, *Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*, haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik Yayınları, ss. 324-339.

Koç, Mustafa (2017). "Osmanlı'da Tercüme ve Tenkitli Metin İlişkisi: Tokadî Mustafa Efendi'nin el-Kânûn Fi't-Tıbb Tercümesi Tahbizü'l-Mathûn'u", *Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*, haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik Yayınları, ss. 228-257.

Koçoğlu, Turgut (2008). "Metin Neşrinde İmlâ Üzerine Görüşler ve Uygulamalara Dâir", *Turkish Studies*, volume 3/6, ss. 488-498.

Korkmaz, Zeynep (1979). "Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler", *Türkoloji Dergisi*, cilt 8, sayı 1, ss. 67-77.

Kortantamer, Tunca (1994). "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sayı 8, ss. 1-10.

Köksal, M. Fatih (2008). "Metin Tamiri (Usul ve Esaslar, Uygulamalar ve Bazı Teklifler)", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sayı 1, ss. 169-190.

Köksal, M. Fatih (2009). "Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, ss. 63-86.

Köksal, M. Fatih (2012). "Metin Neşrinin Ana Esasları", *TÜBAR*, sayı 31, ss. 179-209.

Kut, Günay (1999). "Metin Tesbitinde Birinci Aşama: Vezin ve Anlam", *İlmî Araştırmalar*, sayı 8, ss.189-198.

Kutlar Oğuz, Fatma Sabiha (2017). "Türkçe Metin Neşirlerinde Farsça Şiirlere Dair Tespitler, Öneriler", *Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*, haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik Yayınları, ss. 132-160.

Mass, Paul (2011). “Metin Tenkidi”, *Stemmatik -Tenkitli Metin Neşrinde Soy-Ağacı Yaklaşımı-*, derl. ve terc. Murteza Bedir, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 9-42.

Mengi, Mine (2000). “Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine”, *Divan Şiiri Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 72-80.

Mengi, Mine (2007). “Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili”, *Turkish Studies - Türkoloji Araştırmaları*, volume 2/3, ss. 407-417.

Öztürk, Furkan (2008). “Osmanlı Edebiyatı Metin Neşri Çalışmalarında İmla ve Çevriyazı Tercihleri”, *Turkish Studies*, volume 3/6, ss. 511-520.

Öztürk, Furkan (2009). “Diliçi Çeviride Şiirsellik ve Neşatî'nin Bir Gazeli”, *Turkish Studies*, volume 4/6, ss. 360-373.

Özyıldırım, Ali Emre (2017). “Bir Metni Neşretmek”, *Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*, haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik Yayınları, ss. 16-25.

Özyıldırım, Ali Emre (2017). “Tarihî Seyri İçerisinde Dîvân Şiiri Metinlerinin Popüler Yayınları: Amaç Neydi, Sonuç Ne Oldu?”, *Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*, haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik Yayınları, ss. 64-87.

Paker, Saliha (2014). “Terceme, Te'lif ve Özgünlük Meselesi”, *Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*, haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Selim S. Kuru - Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik Yayınları, ss. 36-71.

Polat, Salahattin (2010). *Metin Tenkidi*, İstanbul: MÜİFAV Yayınları.

Polosin, Valeri (2017). “Arap Harfli Elyazmaları: Aynı Eserin Farklı Nüshalarındaki Metin Yoğunluğu ve Dönüştürülebilirliği”, çev. Halil İskender, *Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*, haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik Yayınları, ss. 354-376.

Saraç, M. Ali Yekta (1999). “Divan Tahlilleri Üzerine”, *İlmî Araştırmalar*, sayı 8, ss. 209-219.

Selçuk, Bahir (2017). “Sanatlı Nesirle Yazılmış Metinlerin Neşri Üzerine”, *Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*, haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik Yayınları, ss. 206-227.

Şahin, Oğuzhan (2008). “Tarihî Metinlerin İmlâsında İki Temel Unsur: Ses ve Şekil”, *Turkish Studies*, volume 3/6, ss. 563-575.

Tanyıldız, Ahmet (2007). “Sürelî Yayınlar Bağlamında Bazı Çevriyazı Sorunları”, *Turkish Studies - Türkoloji Araştırmaları*, volume 2/3, ss. 525-534.

Tanyıldız, Ahmet (2008). “Mesnevî’de Vezin ve Kafiyenin İmlâya Etkisi”, *Turkish Studies*, volume 3/6, ss. 576-587.

Tanyıldız, Ahmet (2010). “Ankaravî Şerhi’nin Te’lif Süreci”, *Sûfî Araştırmaları - Sufî Studies*, sayı 2, ss. 45-52.

Tarlan, Ali Nihad (1981). “Metinler Şerhine Dair”, *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, ss. 187-202.

Tarlan, Ali Nihad (1981). “Metin Tamiri”, *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, ss. 203-226.

Tulum, Mertol (1983). “Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 27, ss. 1-8.

Tulum, Mertol (2000). *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul - Menâkıbu'l-Kudsîye Üzerinde Bir Deneme-*, İstanbul: Deniz Kitabevi.

Tuncer, Hüseyin (2011), “Metin Şerhinden Metin Tahliline Geçiş Süreci”, *III. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Cem Dilçin Adına) 13 Şubat 2009 Kayseri -Bildiriler-*, haz. Atabey Kılıç - Abdülkadir Dağlar - Ahmet Tanyıldız, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, ss. 353-367.

Ünver, İsmail (1992). “Arap Harfli Türkçe Metinlerin Çevirisinde Karşılaşılan Yanlışlar”, *Türk Dili*, sayı 483, ss. 789-798.

Ünver, İsmail (1993). “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Türkoloji Dergisi*, cilt 11, sayı 1, ss. 51-89.

Witkam, Jan Just (2011). “Stemma (Soy Ağacı) Şeması Oluşturmak: Kurgu mu Gerçek mi?”, *Stemmatik -Tenkitli Metin Neşrinde Soy-Ağacı Yaklaşımı-*, derl. ve terc. Murteza Bedir, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 71-103.

Witkam, Jan Just (2017). “Filolog Taşı: Stemmayı Aramaya Devam Etmek”, çev. Abdullah Uğur, *Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*, haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik Yayınları, ss. 340-353.

Yazar, Sadık (2014). “Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel (Nazım Biçimi, Aruz ve Kafiye) Zorluklar”, *Metnin Hâlleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh*, haz. Hatice Aynur - Müjgân Çakır - Hanife Koncu - Selim S. Kuru - Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik Yayınları, ss. 248-293.